

تشریح

به فشرده رساله علمی سلطانزاده تاجیبای سلطانی در موضوع «کمال‌الدین حسین خوارزمی و سنت‌های شرح‌نویسی بر مثنوی معنوی مولانا جلال‌الدین بلخی» برای دریافت درجه علمی دکتر علم‌های فیلولوژی از روی اختصاص ۱۰۰۱.

۱۰ - ادبیات تاجیک.

مسئله آموزش، معرفی و تحقیق شروع فزون وسطی مثنوی معنوی مولانا جلال‌الدین بلخی از مسائل بسیار جالب در زمینه شناخت و معرفت یکی از بزرگ‌ترین شاهکارهای ادب و عرفان فارسی محسوب می‌شود. در واقع، هیچ اثر دیگری را نمی‌توان به استشهاد آورد که در برابر مثنوی معنوی از محبوبیت و توجه خاص برخوردار و مورد شرح و تفسیر اهل سخن قرار گرفته باشد. ارزش کار انجام‌داده تاجیبای سلطانزاده نیز در آن ظاهر می‌گردد، که در ادبیات‌شناسی تاجیکی راجع به این موضوع توجه لازمی مبذول نشده و این رساله جهت از بین بردن حلا در زمینه معرفت افکار و اندیشه مولانا جلال‌الدین برای خواننده تاجیک سودمند می‌باشد. تحقیق جامع شرح‌های مثنوی معنوی در دیگر کشورهای فارسی‌زبان نیز به گونه لازم انجام نشده است.

از مرور فشرده محتوای رساله معلوم می‌شود، که کار تحقیقی اصولاً در رابطه با قدیمی‌ترین شرح مثنوی معنوی، که با نام «جواهرالاسرار» و ظواهر الانوار» در سده پانزدهم میلادی تألیف گردیده، به قلم دانشمند و معنی‌شناس عصر کمال‌الدین حسین بن حسن خوارزمی نوشته شده است.

در مقدمه ضرورت، درجه تحقیق، هدف و وظیفه، نوآوری، ارزش‌ها و سرچشمه‌های تحقیق دقیقاً بیان گردیده، در ضمن تحلیل مرتب ابواب چهارگانه رساله و فصول آن با اصول خاص علمی بیان گردیده است. نگارنده با بخش عمده و اعظم سرچشمه‌ها، نسخ خطی شروع و شارحان و محققان مثنوی آشنایی کامل دارد و از آثار محققان و پژوهشگران برجسته مثنوی چون بدیع‌الزمان فروزانفر، عبدالباقی گلپیناری، خلیل‌الله خلیلی استفاده کرده است. گزارش مسئله‌ها، طرز جای‌گزین نمودن باب‌های اثر و نتیجه‌گیری‌های هوشمندانه گواه تیخر نگارنده در انجام این رساله علمی است. به طوری که از فشرده رساله دریافت می‌شود، در باب اول سیر تاریخی شرح‌نویسی مورد توجه قرار گرفته، روی مسئله نخستین شارحان مثنوی، آغاز شرح‌نویسی و انواع شروع مثنوی تحقیقات صورت گرفته است. در باب دوم به واسطه تحقیق در زمینه «جواهرالاسرار» و ظواهر الانوار»، نگارنده موفق گردیده که کمال‌الدین خوارزمی را به عنوان پایه‌گذار مکتب شرح‌نویسی بر مثنوی معرفی و برخی از سایه‌روشن‌های مربوط به زندگی نامه شارح را دقیق نماید.

در باب سوم ارزش‌های شروع هندی مثنوی چون «مکاشفات رضوی» اثر محمدرضای لاهوری، «اسرارالغیوب» نوشته خواجه ایوب پارسا و «مخبرین الاسرار» نوشته ولی محقق اکبرآبادی، که در ادامه سنت‌های شرح‌نویسی در شبه قاره سعی بلیغ نموده‌اند، روشن نشان داده شده است. مؤلف نوبت یافته که در زمینه تحقیق، راه و اصول کار هر کدام از شارحان را معین نموده، در مجموع جایگاه و مقام شرح‌های هندی را در معرفت مثنوی نشان دهد. بحث و بررسی در زمینه شروع هندی مثنوی در هشت بند نتیجه‌گیری شده، دیدگاه علمی صاحب رساله را بازگو می‌کند.

در باب چهارم مکتب‌های شرح‌نگاری ترکی مثنوی معنوی به دایره بحث علمی کشیده شده که خواننده را از رواج سنت‌های خاص مکتب مذکور آگاه می‌سازد. به تأکید مؤلف، شارحان ترک به تشریح کلمه و تعبيرات جداگانه و لغت‌های دشوارفهم مثنوی کم‌تر توجه کرده، تنها به شرح معنی بیت‌ها دقت داده‌اند. برعکس، شارحان هندی مثنوی، شرح خود را از تشریح معنای لغوی کلمه‌ها، تاریخ پیدایش و اصل برآمدن واژگان آغاز کرده، این چنین در اساس مواد لغت‌نامه‌های معتبری که در سرزمین هند تألیف شدند، طرز درست تلفظ کلمه‌ها را نیز نشان داده‌اند (رساله، ص ۳۹).

ذکر نام‌های مؤلفان، کتب زیاد تحقیقی، نام‌گویی آثار علمی منتشر شده در قلمرو زبان و ادب پارسی و بیرون از آن از پژوهش گسترده صاحب رساله در زمینه تحقیق گواهی می‌دهد و به جرأت می‌توان گفت که سلطان‌زاده تاجیبی گذشته از آن که به آموزش و بررسی مستقیم شرح‌های «مثنوی مثنوی» دست زده، در مجموع، ما بیش‌تر نقدینات و پژوهش‌های خرد و بزرگ در این زمینه ایجاد گردیده آشنایی پیدا کرده و از درجه و مقام آن‌ها در شناخت مثنوی آگاه می‌باشند.

بررسی و مرور در پهنای فشرده رساله ارزشمند محقق سلطان‌زاده تاجیبی ثابت می‌سازد که در برابر سرچشمه‌های دیگر آموزش و تحقیق ادبیات غنی گذشتگان به معامله علمی وارد نمودن اسناد کتب شرح و تفسیر آثار عصر میانگی فارس و تاجیک می‌تواند در تسهیل بسیار عقده‌های مرموز و نامکشوف علم ادبیات‌شناسی کمک نماید. گذشته از این، سلطان‌زاده تاجیبی با انجام‌دادن چنین یک رساله ارزشمند برای علم ادبیات‌شناسی نیست علمی و ادبی شروح مثنوی را با زبان فصیح علمی و به طور دقیق بازگو نمود. امیدواریم، که روزنه تحقیق و پژوهش شرح‌شناسی مثنوی معنوی به هست این دانشمند صاحب‌نظر در آینده روش‌های تازه‌تری کسب کند.

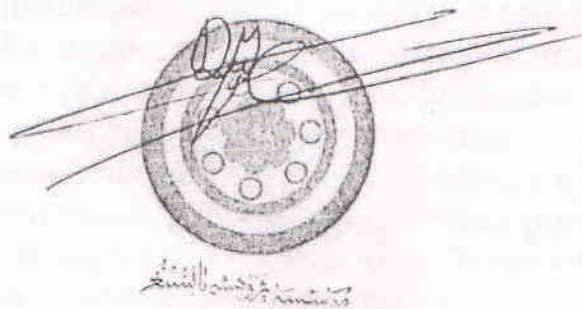
در کنار نکات مثبت فراوان بعضی کمبودی‌ها نیز به نظر می‌رسند، که به نظر ما توجه مؤلف به آن‌ها برای ارتقای مقام علمی رساله تأثیر خواهند گذاشت:

۱. هنگام ذکر سال‌ها بعضاً سال‌شماری میلادی و گاه سال‌شماری هجری استفاده شده است. اگر در این خصوص به صورت بگ‌دست عمل شود و از یک سال‌شمار استفاده شود.
۲. نویسنده جهت تکمیل این اثر خود نسخه خطی کتوزالحقایی که شرح منظوم مثنوی توسط کمال‌الدین حسین خوارزمی است متأسفانه استفاده نکرده است.
۳. هنگام به استشهد آوردن ابیات، ترجمه‌های دیگری را، که در نسخ خطی ذکر شده‌اند، به‌عنوان استنباطی ندیده می‌شود مثلاً در بیت «آن که ز غیرت چو ما ندیده ز غیرت ندوخت / دیده ما نیافت، طالب دیدار نیست» کلمه «غیرت» دو بار ذکر شده که به کسان غالب، یکی از آن‌ها باید «حیرت» خوانده شود.

جز این کمبودی‌های جزئی، رساله علمی سلطان‌زاده تاجیبی سلطانی در موضوع «کمال‌الدین حسین خوارزمی و سنت‌های شرح‌نویسی بر مثنوی معنوی مولانا جلال‌الدین بلخی» کاری انجام یافته بوده، مؤلف آن شایسته دریافت درجه علمی دکتر علم‌های فلوریزی از روی اختصاص ۰۱/۰۱/۸۰ - ادبیات تاجیک می‌باشد. برای ایشان آرزوی بهروزی و موفقیت‌های بیش‌تر دارم.

دکتر خلیل‌الله افضلی

مدیر مؤسسه پژوهشی بایسفر در هرات - افغانستان

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Султонзода Тоҷибой Султонӣ дар мавзӯи “Камолуддин Ҳусайни Хоразмӣ ва суннатҳои шарҳнависӣ бар “Маснавии маънавӣ”-и Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик (таърихи 22 обонмоҳи 1399 ш. // 12 ноябри соли 2020 м.)

Масъалаи омӯзиш, муаррифӣ ва таҳқиқи шурӯҳи қуруни вустои “Маснавии маънавӣ”-и Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ аз масоили бисёр ҷолиб дар заминаи шиноخت ва маърифати яке аз бузургтарин шохкорҳои адабу ирфони форсӣ маҳсуб меёбад. Дарвоқеъ, ҳеч асари дигареро наметавон ба истишҳод овард, ки дар баробари “Маснавии маънавӣ” аз маҳбубият ва тавачҷӯҳи хос бархурдор ва мавриди шарҳу тасфисири аҳли суҳан қарор гирифта бошад.

Арзиши қори анҷомдодаи Тоҷибой Султонзода низ дар он зоҳир мегардад, ки дар адабиётшиносии тоҷикӣ роҷеъ ба ин мавзӯ тавачҷӯҳи лозимӣ мабзул нашуда ва ин рисола ҷиҳати аз байн бурдани ҳалоъ дар заминаи маърифати афқору андешаи Мавлоно Ҷалолуддин ва адами ноогоҳии хонандаи тоҷик судманд мебошад. Таҳқиқи ҷомеи шарҳҳои “Маснави маънавӣ” дар кишвари Афғонистон низ ба дараҷаи лозимӣ анҷом нашудааст.

Аз муҳтавои автореферат маълум мешавад, ки қори таҳқиқӣ усулан дар робита бо қадимитарин шарҳи “Маснавии маънавӣ”, ки бо номи “Ҷавохир-ул-асрор ва завоҳир-ул-анвор” дар садаи понздаҳуми мелодӣ таълиф гардида, ба қалами донишманд ва маънишиноси давр Камолуддин Ҳусайни Хоразмӣ мутааллиқ аст, навишта шудааст.

Дар муқаддима зарурат, дараҷаи таҳқиқ, ҳадафу вазифа, навоарӣ, арзишҳо ва сарчашмаҳои таҳқиқ дақиқан баён гардида, дар зимн таҳлили мураттаби абвоби ҷаҳорғонаи диссертатсия ва фусули он бо усули хоси илмӣ баён гардидааст. Пайдост, ки Тоҷибой Султонзода бо бахши умда ва аъзами сарчашмаҳо, нусахи хаттии шуруҳ ва шорехону муҳаққиқони “Маснави” ошноии комил дорад ва истифодаи осори дар ин замина офаридаи пажӯҳандагони ҳавзаи интишори осору афқори Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, аз ҷумла шоир ва донишманди афғонистонӣ марҳум Халилуллоҳ Халилӣ низ ишора дорад.

Гузориши масъалаҳо тарзи ҷойгузин намудани бобҳои асар ва натиҷагирҳои ҳушмандона гувоҳи табаҳҳури нигоранда дар анҷоми ин рисолаи илмист. Ба тавре ки аз автореферати диссертатсия мушоҳида мегардад, дар боби аввал сайри таърихии шарҳнависӣ мавриди тавачҷӯҳ қарор дода шуда, рӯйи масъалаи нахустин шорехони “Маснави”, оғози шарҳнависӣ ва анвои шурӯҳи “Маснави” таҳқиқот сурат гирифтааст. Дар боби дувум бевосита таҳқиқ дар заминаи “Ҷавохир-ул-асрор ва завоҳир-ул-анвор” анҷом пазируфта, Султонзода Тоҷибой бар он муваффақ гардида, ки Камолуддини Хоразмиро ҳамчун поягузори мактаби шарҳнависӣ бар “Маснави” муаррифӣ ва бархе аз соярӯшанҳои марбут

ба зиндагиномаи шорехро дақиқ намояд. Хеле ҷолиб аст, ки муаллиф дар поёни ҳар боб хулосаҳои илмӣ хешро баён доштааст.

Дар боби сеум арзишҳои шурӯҳи ҳиндӣ “Маснавӣ” дар мисоли “Мукошифоти разавӣ”-и Муҳаммадризои Лоҳурӣ, “Асрор-ул-ғуюб”-и Хоҷа Айюби Порсо ва “Махзан-ул-асрор”-и Валимуҳаммади Акбарободӣ, ки дар идомаи суннатҳои шарҳнависӣ дар Шибҳи қора саъйи балеғ намудаанд, равшан нишон дода шудааст. Муаллиф бар он муваффақ гардидааст, ки дар заминаи таҳқиқ роҳи усули кори ҳар кадом аз шорехонро муайян намуда, дар маҷмӯъ ҷойгоҳ ва мақоми шарҳҳои ҳиндиро дар маърифати “Маснавӣ” нишон диҳад. Баҳсу баррасӣ дар заминаи шурӯҳи ҳиндӣ “Маснавӣ” дар ҳашт банд натиҷагирӣ шуда, дидгоҳи илмӣ соҳиби рисолаҳо бозгӯ мекунад.

Дар боби чаҳорум мактабҳои шарҳнигории туркии “Маснави маънавӣ” ба доираи баҳси илмӣ кашида шудааст, ки хонандаро аз ривочи суннатҳои хоси мактаби мазкур огоҳ месозад. Ба таъкиди муаллиф “шорехони турк ба ташреҳи калимаю таъбироти ҷудогона ва луғатҳои душворфаҳми “Маснавӣ” камтар таваҷҷуҳ карда..., танҳо ба шарҳи маънии байтҳо диққат додаанд. Баръакс, шорехони ҳиндӣ “Маснавӣ” шарҳи худро аз ташреҳи маъноӣ луғавӣ калимаҳо, таърихи пайдоиш ва асли баромади калимаҳо оғоз карда, инчунин дар асоси маводи луғатномаҳои муътабар, ки дар сарзамини Ҳинд таълиф шуданд, тарзи дурусти талаффузи калимаҳоро низ нишон додаанд (рисола, сах. 39).

Зикри асмои муаллифон, кутуби зиёди таҳқиқӣ, номгӯи осори илмӣ мунташир дар қаламрави тарвиҷи забон ва адаби порсӣ ва берун аз он аз пажӯҳиши густардаи соҳиби диссертатсия дар заминаи таҳқиқ гувоҳӣ медиҳад ва ба ҷуръат метавон ҳадс зад, ки Султонзода Тоҷибой гузашта аз он ки ба омӯзишу баррасии мустақими шарҳҳои “Маснави маънавӣ” даст задааст, дар маҷмӯъ, бо тамоми тадқиқот ва пажӯҳишоти хурду бузурги дар ин замина эҷодгардида ошноӣ пайдо карда ва аз дараҷаву мақоми онҳо дар шинохти “Маснавӣ” огоҳ мебошад.

Баррасӣ ва мурур дар паҳноӣ автореферати диссертатсияи арзишманди муҳаққиқ Султонзода Тоҷибой собит месозад, ки дар баробари сарчашмаҳои дигари омӯзишу таҳқиқи адабиёти пурғановати гузаштагон ба муомилаи илмӣ ворид намудани асноди кутуби шарҳи тафсири осори асримиёнагии форсу тоҷик метавонад дар тасхили бисёр уқдаҳои мармуз ва номакшуфи илми адабиётшиносӣ кӯмак намояд. Гузашта аз ин, Султонзода Тоҷибой бо анҷом додани чунин як рисолаи бебаҳо барои илми адабиётшиносӣ қимати илмӣ ва адабии шурӯҳи “Маснавӣ”-ро бо забони фасеҳи илмӣ ва ба таври дақиқ бозгӯ намуд. Умедворем, ки равшанӣ таҳқиқи пажӯҳиши шарҳиноси “Маснави маънавӣ” бо ибтикори ин донишманди соҳибназар дар оянда равишҳои тозатаре касб хоҳад намуд.

Дар канори дастовардҳо дар автореферат баъзе камбудиҳо низ ба назар мерасанд, ки ба назари мо таваҷҷуҳи муаллиф бо онҳо барои иртифои мақоми илмии рисола таъсир хоҳанд гузошт:

1. Ҳангоми зикри солҳо баъзан солшумории мелодӣ ва гоҳо солшумории ҳиҷрӣ истифода бурда шудааст. Хуб мебуд агар дар ин хусус ба сурати якдаст амал шавад аз як солшуморӣ истифода шавад.
2. Нависанда ҷиҳати такмили ин шарҳи худ аз нусхаи хаттии “Кунуз-ул-ҳақоик”, ки шарҳи манзуми “Маснавӣ” тавассути Камолуддин Ҳусайни Хоразмӣ аст, мутаассифона истифода накардааст.
3. Ҳангоми ба истишҳод овардани абёти қаринаҳои дигаре, ки дар нусахи хаттӣ зикр шудаанд, баъзан иштибоҳот дида мешавад. Масалан, дар байти- «Он ки зи ғайрат чу мо дида зи ғайрат надӯхт // Дидаи бино наёфт, толиби дидор нест» калимаи «ғайрат» ду маротиба зикр гардидааст, ки ба гумони ғолиб, яке аз онҳо бояд «ҳайрат» хонда шавад.

Чуз ин камбудиҳои ҷузъӣ, рисолаи илмии Султонзода Тоҷибой Султонӣ дар мавзӯи “Камолуддин Ҳусайни Хоразмӣ ва суннатҳои шарҳнависӣ бар “Маснавии маънавӣ”-и Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ” кори анҷомёфта буда, муаллифи он шоистаи дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик мебошад.

**Доктор Халилulloҳ Афзалӣ,
- мудири Муассисаи пажӯҳиши
Бойсунғур дар Ҳирот – Афғонистон**

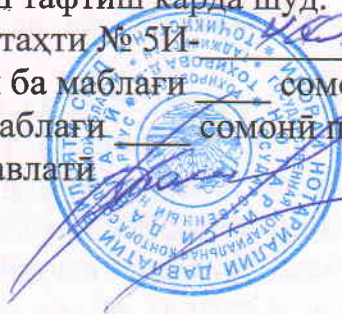
*Муҳри муассисаи
пажӯҳиши Бойсунғур*

« 20 » 4 соли 2020, ман, Абдурашодов Д.У.,
нотариуси давлатии идораи нотариалии давлатии вилояти Сугд,
аслияти имзоро, ки тарҷумони ба ман маълум Нуров Н.Н.
гузошт, тасдиқ мекунам. Шахсияти ӯ муқаррар карда шуда, қобили
амал буданаши тафтиш карда шуд.

Дар феҳрист таҳти № 5И 408 сабт карда шуд.

Боқи давлатӣ ба маблағи _____ сомонӣ ва хизматрасонии ҳуқуқии
музднок ба маблағи _____ сомонӣ пардохта шуд.

Нотариуси давлатӣ _____

Дар _____ ҷараёни _____ ва
муҳригузори карда шудааст.
Нотариуси давлатӣ _____